

УДК 378.091.8–044.332

Віра Волкова

РОЛЬ КУРАТОРА У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Висока динаміка соціально-економічного, соціокультурного і технологічного розвитку суспільства вимагає підготовки фахівців, здатних швидко адаптуватися до мінливих умов професійної діяльності на сучасному виробництві й ефективно вирішувати різноманітніші та складніші професійні завдання. Проблемою сучасного суспільства є працевлаштування різних груп населення. Основна частина безробітного населення формується з найбільш активного, освіченого, динамічного, перспективного прошарку населення – молоді, що складає близько 35% працездатного населення. Безробіття і незатребуваність молоді призводять до збільшення проблем, зниження якості трудових ресурсів, падіння рівня інтелектуального потенціалу та погіршення рівня життя. Втрата людиною позитивних орієнтирів у молодості призводить до негативних наслідків у старшому віці: невдоволеності життям, погіршення самопочуття, внутрішніх конфліктів, нервових і серцево-судинних захворювань, передчасного старіння [2, с. 40].

Від того, наскільки вдало складається професійна діяльність, багато в чому залежить наше ставлення до свого життя загалом. Робити улюблену справу, яка приносить задоволення і повагу оточуючих, – велика життєва удача. Буде це чи ні – багато в чому залежить від бажання зробити ґрунтовний і розумний вибір професії. Проблема професійного самовизначення, уявлень про своє професійне “Я” тих, хто завтра вийде на ринок праці та буде продуктивною силою суспільства, є надзвичайно актуальною.

Відповідно до Болонської конвенції в Україні відбувається перехід на нові моделі навчання, суттєво змінюються навчальні плани, форми організації занять, критерії оцінювання знань, розробляються і втілюються нові педагогічні технології та стандарти освіти. Навчання у вищій школі стає більш складним і за формою, і за змістом. Більшість студентів-першокурсників, як правило, мають зіткнутися з цілою низкою проблем, серед яких перше місце посідає проблема психологічної адаптації. Психологічна адаптація – система заходів, спрямованих на формування в особистості здатності пристосовуватися до існуючих у суспільстві вимог та критеріїв за рахунок присвоєння норм і цінностей даного суспільства [1]. Соціальна адаптація – це процес активного пристосування індивіда до змін середовища за допомогою різних засобів. Проблеми соціальної адап-

тації особливо гостро відчуваються у молодіжному середовищі. Вони позначаються і на психічному здоров'ї молодої людини, і на формуванні її ціннісних норм, і на формах поведінки. Збільшення кількості дітей, схильних до девіантної поведінки, свідчить про домінування в їхньому соціальному розвитку саме низької соціальної адаптації. Тому соціальна адаптація стає важливою категорією понятійного апарату соціальної педагогіки, а також предметом глибокого практичного вивчення.

Необхідність у психологічній адаптації людини виникає, перш за все, зі зміною діяльності людини та її соціального оточення. Здатність до адаптації визначає здатність до подолання різних перешкод у пошуку власного місця у життєвому просторі, що є вирішальним фактором успішного розвитку молодої людини.

До основного змісту процесу адаптації студентів молодших курсів належать: формування нового ставлення до професії, засвоєння нових навчальних норм, оцінок, способів і прийомів самостійної роботи, пристосування до нового типу навчального колективу, його звичаїв і традицій, пристосування до нових умов побуту, нової "студентської культури", нових форм використання вільного часу тощо.

Оскільки людина практично завжди знаходиться у соціальному оточенні, її діяльність пов'язана з умінням будувати відносини з іншими людьми. Комунікативні можливості у кожної людини різні та визначаються наявністю досвіду, потребою у спілкуванні, принципами побудови контакту, групової ідентифікації, а також рівнем конфліктності. Отже, значущою є самооцінка студента як показника його здатності до навчальної адаптації. Оскільки адаптація – це завжди той чи інший вид збалансованості внутрішнього і зовнішнього, індивідуального і суспільного, наголошується на важливості такої передумови успішної адаптації студента, як наявність у нього здатності правильно оцінювати власні можливості не лише щодо навчальних завдань, а й щодо їх розкладу і правил, які визначають їх виконання [4].

Значна увага приділяється питанням адаптації студентів до навчання у вищій школі у психологічній літературі. Проблема адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищій школі є однією з важливих загальнонотейоретичних проблем і дотепер дискусійною. Педагогічні аспекти адаптації студентів розглядаються у працях С. Гурі, М. Левченко, В. Штифурак та інших авторів. Проте увага дослідників у основному зосереджена на вивченні різноманітних факторів, у тому числі особистісних властивостей, які викликають процес дезадаптації першокурсників. Вміння адаптуватися в різних обставинах характеризує процес станов-

лення і розвитку особистості, її професійного зростання. Отже, у випадку дезадаптації особистості не лише порушується її особистісно-професійний розвиток, а й знижуються психофізіологічні можливості організму, уможливлуються різноманітні порушення здоров'я.

Процес адаптації до навчання у вищій школі – досить складне і багатоаспектне явище. Прискорення процесів адаптації першокурсників до нового для них способу життя і діяльності, дослідження психологічних особливостей, психічних станів, що виникають у навчальній діяльності на початку навчання у вищій школі, а також виявлення педагогічних і психологічних умов активізації даного процесу є надзвичайно важливими завданнями. Проте організація навчальної діяльності на першому курсі не забезпечує на достатньому рівні адаптацію студентів до специфічних умов вищої школи. Внаслідок неузгодженості дій викладачів, кураторів та інших служб, а також недостатньої уваги до розв'язання цієї проблеми з боку керівників студенти адаптуються до навчального процесу досить важко [3; 5].

Метою статті є визначення ролі куратора академічної студентської групи в оптимізації адаптаційного процесу першокурсників до нового соціального середовища та деякі пропозиції щодо впровадження адаптаційної програми.

Показниками успішної соціальної адаптації виступає високий соціальний статус індивіда в певному середовищі, його психологічне задоволення цим середовищем і його найбільш важливими елементами, зокрема задоволення роботою, її організацією, умовами і змістом тощо. Показниками низької соціальної адаптації є переміщення суб'єкта в інше соціальне середовище, відхилення у поведінці. Успішність соціальної адаптації залежить від характеристики середовища і суб'єкта.

Особливі важливі адаптаційні процеси на першому етапі навчання у вищій школі. Складність цього етапу полягає у тому, що у студента відбувається перебудова всієї системи ціннісно-пізнавальних орієнтацій особистості, засвоюються нові способи пізнавальної діяльності, формуються певні типи і форми міжособистісних зв'язків і відносин. З першого дня навчання у вищій школі студент потрапляє до навчальної групи, де зібрані колишні школярі з різними характерами, амбіціями, цілями, самооцінкою тощо. В цих умовах дуже важко адекватно сприймати не лише навколишню дійсність, а й навіть самого себе. Виявлення своєї особистості, займання своєї соціальної "ніші" у колективі, який починає формуватися, адаптація власної поведінки щодо рольових очікувань студентів-одногрупників не у всіх відбувається легко й одразу. Як правило, це важкий і тривалий період у розвитку колективу. Крім цього, різниця між сільською і міською молоддю у питаннях виховання, ставлення до життя і

життєвих цінностей, різниця у рівні можливостей для самореалізації ще більше загострює й уповільнює процес адаптації першокурсників, а також формування адекватної системи стосунків і спілкування [5].

Окреслена низка проблем адаптації студентів дозволяє зазначити, що адаптаційний процес слід розглядати комплексно, на різних рівнях його протікання, враховуючи різні форми і стратегії. В адаптації студентів велике значення має психологічна підтримка. Доброзичливість, увага до студентів, індивідуальний підхід сприятимуть скороченню строків адаптації до навчального процесу у вищій школі.

Однією з ефективних форм управління адаптаційним процесом є кураторство. Від куратора групи багато в чому залежить успішність адаптації першокурсників до нового соціального середовища, налагодження ділових і особистих контактів між членами групи. Успіх діяльності куратора групи 1 курсу багато в чому залежить від чіткого осмислення і визначення основних напрямів, від оптимального вибору форм і методів виховання, що значно підвищують ефективність управління адаптаційним процесом першокурсників до навчального закладу.

Основними напрямками комплексної системи організаційно-педагогічних заходів, які дозволяють кураторові оптимізувати роботу і швидше досягти необхідних результатів, є: проведення роботи з ознайомлення студентів з особливостями навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, професійного орієнтування; ознайомлення куратора з соціально-демографічними характеристиками студентів, вивчення рис характеру, рівня знань і суспільної активності; вивчення системи міжособистісних стосунків, що формується; розвиток у першокурсників організаторських умінь і навичок; надання допомоги у науковій організації праці студентів; надання допомоги студентам в організації самовиховання [5, с. 18-21].

Основними завданнями куратора на початковому етапі формування професійних інтересів є: виявлення у студентів мотивів вступу в даний навчальний заклад, міри розуміння специфіки і характеру обраної професії; визначення міри свідомості вибору навчального закладу і професії, діагностика даних, які можуть і мають бути розвинуті у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Кураторові необхідно головну увагу приділяти активному ознайомленню студентів із вимогами, що пред'являються професією до особистості фахівця. Також необхідно розвивати пізнавальний інтерес до наукових і професійних вимог через організацію позанавчальної діяльності студентів – основної форми роботи куратора. Автори багатьох дослі-

джені показують, що у студентів є певна потреба у самоосвіті, але рівні цієї потреби різні. Завдання куратора полягає в тому, щоб створити умови для її задоволення, сформувавши спонукальні мотиви до самоосвіти у кожного студента і надати необхідну допомогу. Міра допомоги має бути визначена індивідуальними особливостями і можливостями студента.

Загальновідомо, що успішність соціально-психологічної адаптації пов'язана з розвитком групи як колективу. Вже на першому році навчання група може пройти всі етапи розвитку, починаючи від дифузного стану до рівня колективу. Тому кожен куратор повинен уміти використовувати зручні та легкі в обробці діагностичні методики, що забезпечують глибоке і всебічне проникнення у внутрішню структуру групи.

Крім того, для інтенсифікації адаптації студентів до умов нового навчального закладу важливе значення має інтенсивність дружніх зв'язків у групі. Тому з метою стимулювання процесів мікрогрупової диференціації необхідна організація колективних форм спільного дозвілля (виставки, театри, турпоходи і т. ін.), що містить, окрім усього іншого, психологічні ігри і вправи, орієнтовані на створення сприятливого психологічного клімату в групі та духовний розвиток і формування особистості.

Вважаємо, що у вищій школі необхідно розробити єдину адаптаційну програму, проведення якої надасть можливість студентам-початківцям значно скоротити процес адаптації та зробити його більш приємним і насиченим позитивними емоціями. Ця програма, яка має чотири етапи, запускається у перший навчальний тиждень і триває цілий місяць.

На першому етапі використовуються тести-опитувальники, за якими куратори груп і закріплені за групою члени волонтерського руху та студентської психологічної служби всебічно досліджують особистість кожного студента-першокурсника, виявляють труднощі перших днів навчання у вищій школі.

Другий етап проводиться у формі ділової гри. Всі служби вищої школи, починаючи з відділу кадрів і закінчуючи їдальнею та буфетами, визначаються відповідним "пунктом призначення", до якого повинна дістатися група за певний час і отримати інформацію щодо її ролі для успішності студентів у навчанні та організації її роботи. На початку гри куратор групи доводить до студентів правила проходження пунктів-служб і правила поведінки студентів. При цьому важливо надати можливість студентам самостійно визначитися зі схемою виконання завдань. Спостереження за тим, як поведуться студенти, до кого прислухаються у групі, який характер має їх спілкування, як успішно виконують поставлені перед групою завдання, дозволить куратору групи у

майбутньому успішно нею керувати і застосувати відповідні індивідуальні та групові форми роботи зі студентами. По закінченні даного етапу куратор проводить співбесіду зі студентами, визначає “прожиті” ситуації при проходженні різних пунктів призначення.

Третій етап – знайомство студентів-першокурсників з органами студентського самоуправління, його роллю у вищій школі, напрямками діяльності, запланованими заходами. Студенти забезпечуються інформаційною печатною продукцією і запрошуються для участі у різноманітних заходах. Передбачається дружня бесіда старшокурсників із початківцями, останнім надається можливість поставити своїм старшим товаришам такі відверті питання, які вони не зможуть поставити викладачам і кураторам, і отримати на них відповіді.

Четвертий, заключний етап передбачає розробку рекомендацій для студентів-першокурсників щодо змін в умовах навчання у ВНЗ, визначення індивідуального підходу і соціально-психологічної допомоги студентам.

Таким чином, на сьогодні вирішення поставленої проблеми потребує пошуку нових шляхів активізації психолого-педагогічних і організаційних умов, які б забезпечили оптимальну соціалізацію студентів першого курсу в навчальному закладі.

Посилання:

1. Брудний В. І. Соціологічний практикум / В. І. Брудний // Законний портал. — 2008. — №1. — С. 11. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.19612.0>
2. Мосієнко С. Професійна адаптація та гендерне виховання учнів, студентів середніх спеціальних закладів освіти // Соціальний педагог. — 2011. — № 1. (49), січень. — С. 40—45.
3. Чепелева Н. В. Роль соціально-психологічної служби в процесі адаптації студента першокурсника у вищому навчальному закладі / Н. В. Чепелева // Психологія. — 2008. — С. 1—4. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : ua.textreferat.com/referat-10938-1.html
4. Штенцова О. С. Тренінг – актуалізація особистої зрілості / О. С. Штенцова // Практична психологія та соціальна робота. — 2005. — № 3. — С. 48—61.
5. Щербатюк Б. А. Методика дослідження особистості / Б. А. Щербатюк // Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — № 1. — С. 18—21.

References (translated and transliterated)

1. Brudnyi V. I. Sotsiologichnyi praktykum (Sociological practical work) // Legal portal, 2008, №1. P. 11. — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.19612.0>
2. Mosienko S. Profesiina adaptatsiia ta henderne vykhovannia uchniv, studentiv serednikh spetsialnykh zakladiv osvity (Professional adaptation and gender education of high school students, students of the secondary special educational establishments) // Social Teacher, January, №1 (49), 2011. P. 40—45.
3. Chepeleva N. V. Rol sotsialno-psykholohichnoi sluzhby v protsesi adaptatsii studenta pershokursnyka u vyshchomu navchalnomu zakladi (A role of social and psychological

service in the process of adaptation of freshman student in higher educational establishment) // Psychology, 2008. № 2. P. 1—4. — [Electronic resource]. — Mode of access : ua.textreferat.com/referat - 10938-1.html

4. *Shtepova O. S.* Trenynh – aktualizatsiia osobystoi zrilosti (Training is actualization of the personal maturity) // Practical Psychology and Social Work, 2005. № 3. P. 48—61.
5. *Sherbatiuk B. A.* Metodyka doslidzhennia osobystosti (Methods of research of personality). // Practical Psychology and Social Work, 2007. № 1. P. 18—21.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2013

V. Volkova

Роль куратора в социально-психологической адаптации студентов-первокурсников

Переход на новые модели обучения, изменение учебных планов, форм организации занятий, критериев оценивания знаний, внедрение новых стандартов образования делает обучение в высшей школе более сложным и по форме, и по содержанию. Большинство студентов-первокурсников сталкиваются с целым рядом проблем, среди которых первое место занимает проблема психологической адаптации. Одной из эффективных форм управления адаптационным процессом является кураторство. Успех деятельности куратора группы 1-го курса во многом зависит от четкого осмысления и определения основных направлений, от оптимального выбора форм и методов воспитания, которые значительно повышают эффективность управления адаптационным процессом первокурсников. Сегодня решение проблемы социально-психологической адаптации студентов-первокурсников требует поиска новых путей активизации психолого-педагогических и организационных условий, которые бы обеспечили их оптимальную социализацию в учебном заведении.

Ключевые слова: адаптация, кураторство, общение, самооценка, личность, среда, межличностные отношения, группа.

V. Volkova

Role of Tutor in Social and Psychological Adaptation of the First-Year Students

The transition to new models of learning, change of the curricula, both forms of educational process organization and the criteria of knowledge evaluation, introducing new standards of education – all these factors make the process of studying at higher school more difficult, both in forms and content. Most first-year students face a number of problems, among which psychological adaptation occupies the first place. Supervision stands for one of the most effective forms of adaptation process management. The success of the first-year students' tutor mostly depends on a clear understanding of the problem, right choice of main directions of work, optimal selection of forms and methods of education. All above-mentioned positions greatly increase the effectiveness of adaptation process management while working with the first-year students. Nowadays, the problem of social and psychological adaptation of first-year students require finding new ways to enhance psycho-pedagogical and organizational conditions that would ensure their optimal socialization at higher school.

Key words: adaptation, supervision, intercourse, self-appraisal, personality, environment, interpersonality relations, group.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник В. В. Синявський